

Both Noémi Zsuzsanna

FÁBÓL VASKARIKA. A MAGYAR KATONAI KÖZIGAZGATÁS ÉSZAK-ERDÉLYBEN

Levezényelt visszacsatolás. A magyar katonai közigazgatás Észak-Erdélyben, 1940. Összeállította, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Sárándi Tamás. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2016. 623 old.

Sárándi Tamás *Levezényelt visszacsatolás* című kötete a csíkszeredai Pro-Print kiadó egyik fontos könyvsorozata, a *Források a romániai magyarságtörténetéhez* darabjaként látott napvilágot (a sorozat elkészítésében a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Központjának Kisebbségkutató Intézete működik közre). Korábban ennek a sorozatnak a keretében jelent meg többek között György Béla könyve az Országos Magyar Pártról, Stefano Bottoni dokumentumgyűjteménye az 1956-os forradalom erdélyi hatásairól, Nagy Mihály Zoltán és Olti Ágoston kiadványa a Magyar Népi Szövetségről, Gidó Attila munkája a két világháború közötti erdélyi zsidó társadalomról és Novák Csaba Zoltán két kötete a Ceaușescu-korszak magyarságpolitikájáról.¹

---

¹ Iratok a romániai Országos Magyar Párt történetéhez (A vezető testületek jegyzőkönyvei). Összeáll., bev. és jegyz. ellátta György Béla. Csíkszereda, 2003.; Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959). Összeáll., bev. és jegyz. ellátta Stefano Bottoni. Csíkszereda, 2006; Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez (1944–1953). Összeáll., bev. és jegyz. ellátta Nagy Mihály Zoltán, Olti Ágoston. Csíkszereda, 2009.; Úton. Erdélyi zsidó társadalom és nemzetépítési kísérletek (1918–1940). Összeáll., bev. és jegyz. ellátta Gidó Attila. Csíkszereda, 2009.; Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája (1965–1974). Összeáll., bev. és jegyz. ellátta Novák Csaba Zoltán. Csíkszereda, 2011.; Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. (1974–1989). Összeáll., bev. és jegyz. ellátta Novák Csaba Zoltán. Csíkszereda, 2016. – A kötetek nagy része online is elérhető az Adatbank (www.adatbank.ro) oldalán.

A jelen kiadvány fölött is bábáskodó szerkesztőbizottsági elnök, Bárdi Nándor koncepciójának megfelelően a sorozat keretében megjelenő kiadványok mindegyike egy, a témára vonatkozó alapos bevezető tanulmányt tartalmaz. Ez a bevezető jelen esetben egy közel 200 oldalas, monografikus igényű elemzést jelent. Ezt követi a 143 dokumentum, hasonló terjedelemben. A több mint félezer oldalas kötetben való tájékozódást nagyban megkönnyíti a hely-, illetve intézmény- és személynévmutató. A fontosabb tételekhez tartozó leírásokkal utóbbiak lexikonként is szolgálnak.

Az észak-erdélyi magyar katonai közigazgatás hatásköre, Felvidékhez és Kárpátaljához hasonlóan, igen kiterjedt volt. Feladatai közé tartozott a községi/városi és vármegyei közigazgatás-, a gazdasági élet, illetve az oktatás megszervezése, az igazságszolgáltatás ellátása, a közélet, a szociális ellátás, a menekültügy és a „zsidókérdés” kezelése is. Mindezen kérdésköröket külön alfejezetekre tagolva tárgyalja a szerző. A kötet névleg Észak-Erdély bécsi döntést követő három hónapja, tehát az 1940. szeptember 5. és november 26. közötti időszak eseményeit mutatja be, időbeli keretei azonban a katonai közigazgatás periódusán messze túlnyúlnak. Az előzményeket illetően a szerző sok helyen ír a két világháború közötti állapotokról, és rendszeresen utal arra, hogy mi történt a polgári közigazgatás, sőt a második világháborút követő időszakban. Hasonlóképpen forrásokat közöl a katonai közigazgatást megelőző, illetve az azt követő napokra, hetekre vonatkozóan is.

A dokumentumok tíz tematikus blokkba csoportosítva,² ezeken belül pedig a kronológia elvét követve szerepelnek. Az iratokat a mai helyesírás szerint, adott esetben fordításban közli Sáránci Tamás. Többségük a Szatmár (57 dokumentum),³ Kolozs (hét dokumentum), Maros (18 dokumentum) és Hargita megyei (két

---

² *A bécsi döntés és a magyar–román katonai tárgyalások; A bevonulás során történt atrocitások – a német-olasz különbizottság működése; A közigazgatás kiépülése – az alkalmazások kérdése; Közélet – szociális kérdés; Internálások, kiutasítások – menekültkérdés; A román egyházak helyzete – „templomrombolások”; Oktatáspolitikai; A zsidókérdés; A földkérdés; A katonai közigazgatás mérlege – összefoglaló jelentések.*

³ Miután a Szatmár megyei levéltárban őrzött anyag a legterjedelmesebb, az innen származó iratok a kiadványban is felülreprezentáltak.

dokumentum), illetve a bukaresti levéltárból származik (három dokumentum), de vannak források a budapesti Hadtörténeti Levéltárból és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának különböző fondjaiból is (összesen 56 dokumentum). Az iratok a szakszerű forráskiadási elveknek megfelelően, szövegkritikai és magyarázó jegyzetekkel kerültek kiadásra.

A kötet bevezető tanulmányában a szerző egyszerre törekszik az általános tendenciák megragadására és esettanulmányok révén a tágabb értelemben érvényesnek gondolt kép árnyalására. Így például a katonai közigazgatás első intézkedéseinek ismertetését követően a bevonulás során történt ördögkúti, ippói, ombozteleki és bánffyhungyadi incidensekről kapunk képet, a közigazgatás működésének mechanizmusai mellett a szatmári álláskérő levelek érvrendszerét ismerjük meg, a szociális helyzet jellemzőit követően a Szatmár megyéből elmenekültek társadalmi összetételét vizsgálja, a „nemzetiségi” és „zsidó” középosztály lehetőségeiről szóló fejezetben Czira Árpád és Borgida József ügyvédekről is van egy-egy biografikus elemzés, a „zsidóság” általános helyzetének ismertetését követően pedig a rendezetlen állampolgárságuk miatt kiutasított csíkszeredai „zsidók” tragédiája körvonalazódik.

A korábban önállóan is publikált esettanulmányok kissé mozaikossá teszik a szöveget, ám a bevezető tanulmány legizgalmasabb és legkevésbé kifogásolható részeit képezik. Az általános kép megrajzolásánál a tapasztalatok sokféleségének rekonstruálását a szerzőnek nem sikerült, nem sikerülhetett maradéktalanul teljesítenie, ami a töredékesen és térbeli megoszlását tekintve is aszimmetrikus forrásadottságokra, de a felhasznált és közzétett iratanyag egyoldalúságára is visszavezethető. A kötetben szerepeltetett iratok ugyanis szinte kivétel nélkül az állami bürokrácia működése során keletkeztek, ami miatt féltő, hogy elvesznek vagy háttérbe kerülnek a hatalom céljaival nem azonosulók, illetve az azzal azonosulni nem tudók, nem kevésbé az „alulnézet” perspektívái. Például az a megállapítás is

szemlélteti a hiányt, amely szerint a katonai közigazgatás időszakának leginkább pozitív fejleményei a kultúra terén figyelhetők meg (165–166.). Nyilvánvaló, hogy a két világháború közötti kisebbségi helyzethez képest az 1940-es váltásnak pozitív hatásai is voltak, hiszen ekkor sikerült kiépíteni a teljes körű magyar oktatást, ráadásul a folyamatok viszonylag gyorsan lezajlottak, így 1940 őszén a legtöbb településen már a tanítás is elkezdődött. Ezzel együtt, a mérleg megvonásakor tekintetbe kell vennünk többek között a román és a német kisebbség helyzetét, a „zsidók” kulturális életből való kiszorítását, a nyilvánosság fokozott ellenőrzését, vagy éppen a két világháború között létrejött magyar egyházi iskolák térvesztését is.

Egy másik, ugyancsak a kiadvány egészét érintő kérdés a katonai közigazgatásnak a „kis magyar világ” egészéről való leválasztásának létjogosultsága kapcsán vethető fel, hiszen jogi értelemben kontinuum időszakról van szó. Tudniillik a katonai közigazgatás alatt életbe léptetett intézkedések ellenkező rendelkezés hiányában a polgári közigazgatás időszakában is érvényben maradtak. A három hónap „leválasztása” emellett módszertani szempontból is megfontolandó, hiszen, miként azt a szerző írta: „A katonai közigazgatás időszakának egyik problémája, hogy bizonyos szempontból túl hosszúra nyúlt, teljes folyamatok és változások elemzéséhez viszont túl rövid volt” (165.).

Forráskiadványról lévén szó, nyilván a szakmabeliek jelentik a könyv elsődleges célközönségét. Ezt nyomatékosítja a bevezető tanulmány közel ezer – esetenként nélkülözhetőnek tűnő – jegyzete is, amely nem könnyíti meg az olvasó dolgát. A közérthetőség szempontjából azonban a kötet, kissé nehézkes stílusa és egy-két, az olvasószervező figyelmét elkerült következetlenség ellenére is eleget tesz az elvárásoknak, témája és megközelítésének újszerűsége folytán pedig teljes joggal tarthat számot a laikus olvasóközönség érdeklődésére is.

Az észak-erdélyi magyar katonai közigazgatás, illetve az 1940 és 1944 közötti időszak történetéről román nyelven az 1980-as években jelentek meg az első

monográfiák, ezek alaptézise szerint a „horthysta-fasiszta terror” titkos terve az észak-erdélyi román lakosság fizikai megsemmisítése volt.⁴ Ennek a narratívának a meghaladására a román történetírásban napjainkban is csak elvétve találunk példát. Ilyenképpen nem meglepő, hogy Sárándi Tamás kötetének célja „a korszak árnyalt bemutatása, illetve a román történetírás fő vonulata által sugallt szenvedéstörténeti megközelítés meghaladása, részben bírálata” (20.) volt.

Miként a 20. századi, s kiváltképpen az 1940–1944 közötti magyar–román kapcsolatnak, úgy a jelen kötetnek is a nemzetiségi kérdés a központi tényezője. Éppen ezért a munka egészét áthatja az az álláspont, amely szerint a katonai közigazgatás intézkedéseit a „keresztény magyar” lakosság pozitív diszkriminációja és a kisebbségek olykor leplezetlen hátrányos megkülönböztetése jellemezte, jóllehet „nehéz különbséget tenni a kisebbségellenes és a közigazgatás szakszerűségét célzó intézkedések között” (171.).

A katonai közigazgatás időszakáról magyar nyelven önálló munka még nem készült, a most megjelent, új forrásokat is felvonultató, rendkívül adatgazdag kötet tehát jóval több „eddigi ismereteink összefoglalójánál” (19.), miként azt a szerző munkájáról állítja. A korszak történetét kutatók számára megkerülhetetlen kiadvány azonban akkor kerülhet be a magyar és a román történetírás vérkeringésébe, ha megfelelő terjesztéssel vagy (a Pro-Print kiadó korábbi gyakorlatához hasonlóan) elektronikus közzététellel könnyen hozzáférhetővé válik, és fordításban a román történészek számára is elérhető lesz.

---

⁴ Mihai Fătu – Mircea Mușat: Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României (septembrie 1940 – octombrie 1944). Buc., 1985; Gheorghe I. Bodea – Vasile T. Suciuc – Ilie I Pușcaș: Administrația militară horthystă în nord-vestul României. Cluj-Napoca, 1988.